

Tiedon avoin saatavuus kestävän kehityksen mahdollistajana

Jarmo Saarti

Vuoden 2010 IFLAn vuosikokous järjestettiin elokuun puolessa välissä Göteborgissa, Ruotsissa. Konferenssin teemana oli tiedon vapaa saatavuus kestävän kehityksen mahdollistajana. Teema on monesta syystä ajankohtainen. Tiedolla on yhä enemmän merkitystä suurten globaalien haasteiden ratkaisuja etsittäessä ja uusien innovaatioiden kehittämisessä. Tiukentuneen talouden edessä kirjastojen ja tietopalvelujen palvelut ovat lamassa joutuneet säästökohteeksi ja samalla kaupalliset toimijat ovat näyttäneet tulevan yhä merkittävämmiksi informaation jakelijoiksi. Tiedon vapaa saatavuus kaikille kansalaisille onkin vaarassa tulla näissä puitteissa uhatuksi.

Tiedon vapaa saatavuus nousi esille myös Henning Mankellin puheessa. Hän korosti lukutaitoa kansalaisen identiteetin muodostajana ja kirjastojen roolia tässä. Näyttäisi, että länsimaiset kehittyneet yhteiskunnat ovat unohtamassa kirjastojen roolin kansalaisten tietojen ja osaamisen kasvattamisessa, joka on ollut keskeinen tekijä nykyisen hyvinvointivaltion rakentamisessa.

Kehityksissä merkittävänä puutteena on se, ettei kattavaa lukutaitoa ole vielä saatu maailmaan aikaiseksi. Mankellin mukaan kirjastolaitoksessa on ollut oleellista se, että kirjojen lisäksi

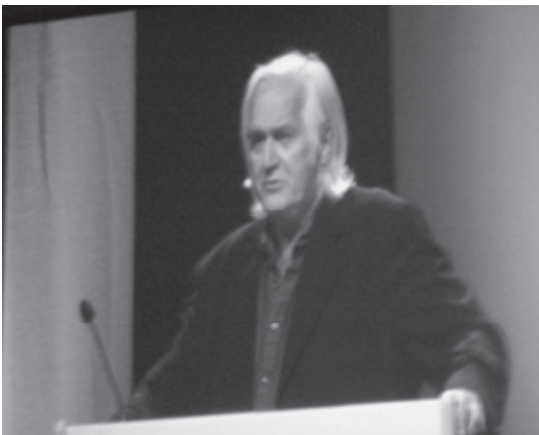
kirjastoissa on ollut ammattitaitoista ja koulutettua henkilökuntaa auttamassa ihmisiä löytämään tarvitsemaansa aineistoa.

Talous muuttaa kirjastojen paradigmaa

Talouden haasteet painoutuivat myös oman komiteani, akateemisten kirjastojen, työssä. Erityisesti yhdysvaltalaiset kirjastot ovat kohdanneet merkittäviä budjettileikkauksia sikäläisen laman vuoksi. Kirjastoilta on vähennetty jopa kolmasosa voimavaroista.

Vastaavanlaisia talouden leikkauksia tai jäädytyksiä on voimassa kautta koko maailman. Tästä on seurauksena akateemisten kirjastojen palveluiden radikaali uudelleenajattelu. Kirjastoista näyttäisi olevan tulossa entistä enemmän aineistojen saatavuuden varmistajia.

Kirjastojen paradigma muuttuneen lopullisesti painettujen kokoelmien säilyttäjästä aineistojen käyttöön saannin varmistajaksi alkaneella vuosikymmenellä. Tässä ydinratkaisuina ovat digitointi, keskitetty vähän käytetyn painetun aineiston varastointi, nopea siirtyminen digitaalisten kirjojen käyttöön ja kirjaston painettujen aineistojen säilyttämiseen käytetyn tilan vapauttaminen aktiiviseen asiakaskäyttöön.

Henning Mankell korosti puheessaan lukutaitoa ihmisen identiteetin mahdollistajana

Aktiivisempi imago haussa

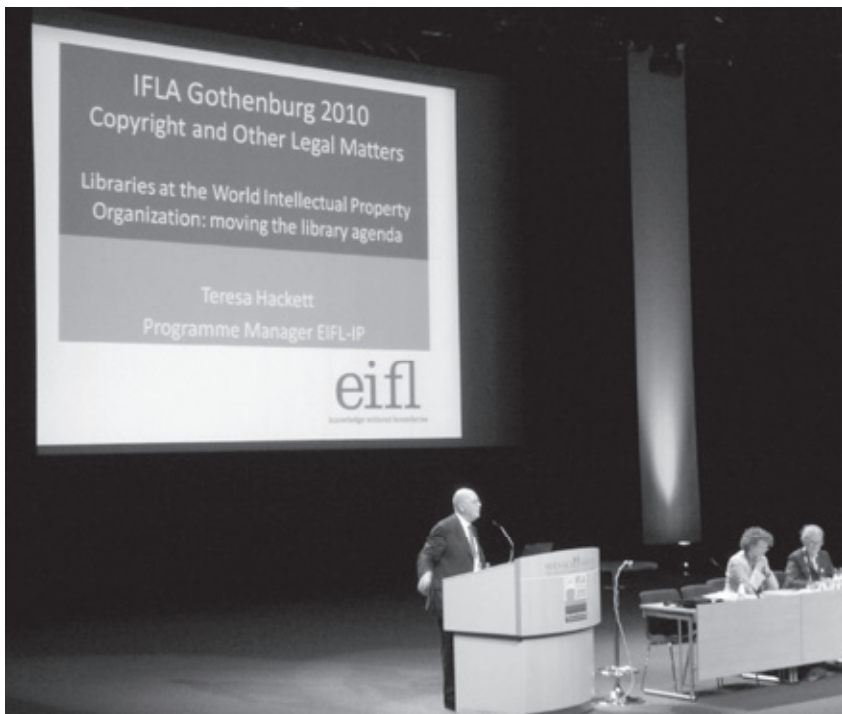
Paradigman muutos näkyi myös keskustelussa sähköisten aineistojen tilastoinnin kehittämisestä. Singaporen kansalliskirjasto on tehnyt mielenkiintoisen havainnon: heidän mielestä tällä hetkellä on vaikea sanoa, mikä on esimerkiksi kokotekstitietokannan optimaalinen käyttöaste. Tämän vuoksi, että heidän kokemuksensa mukaan tietokantojen metadatan, abstraktin tai vaikka vain teoksen 50 ensimmäisen sanan lisääminen verkkohakukoneiden haettavaksi saattaa helposti nostaa käyttöastetta 300 – 500 kertaiseksi.

Tämä tukee havaintoa, että suurin joukko tiedonhakijoita käyttää hakukoneita hakiessaan itselleen uutta informaatiota – kirjastojen käyttöliittymien kautta hakevien osuus on tässä marginaalinen. Tilastoinnissa tulee singaporelaisten mukaan erottaa myös käyttäjät, heidän tekemänsä vierailut ja yhden istunnon aikana tehdyt haut.

Kirjastojen kohtaama muutos kuului myös keskustelussa IFLAn roolista tulevaisuudessa. Järjestö on alkanut valmistella uutta strategiaa. Järjes-

tön visioksi on määritelty: ”IFLA on luotettava kirjasto- ja informaatioyhteisön maailmanlaajuinen ääni ja se ajaa kaikille ihmisille tasa-arvoista pääsyä informaatioon ja tietämykseen.” Keskeisimmät tehtävät ovat puolestaan dokumentoidun kulttuuriperinnön säilyttämisen varmistaminen; kirjasto- ja informaatioammattien tukeminen; kirjastojen palveluiden ja ammattikäytäntöiden laadunvarmistustyön tukeminen; korkeatasoisten kirjastopalveluiden arvostuksen kehittäminen sekä kirjastojen markkinoiminen kansalaisille elintärkeinä laitoksina, joilla varmistetaan tiedon vapaa saatavuus.

Samalla nousi esille tavoitteellisempi toiminta toisaalta alueellisten kirjastojärjestöjen kanssa ja toisaalta näkyvämpi rooli taistelussa kirjastojen ja niiden toimintaedellytysten puolesta. Tieteellisten kirjastojen suurimpana haasteena on niiden imagon muuttaminen aktiivisemmaksi. Erityisesti päättäjät näyttävät hahmottavan kirjaston koelmakeskeisesti eivätkä huomaa kirjastojen yhä kasvavaa roolia tieteen tekemisessä ja opetuksessa.

Kuvaaja: Jarmo Saarti

Kansainvälisen tekijänoikeuden kehittyminen puhutti jälleen IFLAssa

Käyttäjän oikeudet asialistalle

Kansainvälisessä tekijänoikeuskeskustelussa siirrytty keskustelemaan myös käyttäjien oikeuksista. Tekijänoikeuskeskustelussa nousivat esille perinteiset teemat, jotka ovat olleet ajankohtaisia viiden viime vuoden ajan. IFLAn merkittävien rooli on ollut kirjastojen asioiden ajaminen WIPO:n kansainvälisissä neuvotteluissa. Teresa Hackettin mukaan keskeinen saavutus on ollut se, että kirjastojen ja sitä kautta käyttäjien oikeudet ovat nousseet ensimmäisen kerran asialistalle pelkkien kopiointioikeuksien haltijoiden lisäksi.

IFLA on yrittänyt ajaa poikkeuksia kirjastoille kopiointioikeuksiin erityisesti tutkimusta, opetusta ja perinteistä kirjastotyötä varten. Tässä varsinkin kolmannen maailman maat ovat olleet aktiivisia, koska tieteellisten julkaisujen kaupalliset kopiointioikeudet ovat keskittyneet länsimaihin ja näiden aineistojen hinnat ovat kohonneet jatkuvasti viimeisen parinkymmenen vuoden aikana.

Tähän liittyen Kenneth Crews laati vuonna 2008 julkaistun selvityksen WIPOlle kirjastojen tarvitsemista poikkeuksista. Selvityksen keskeinen tulos oli, että tällä hetkellä kansainvälinen lainsäädäntö kirjastojen oikeuksista on hajanaisena, harmonisointi puuttuu ja säädöksissä on paljon maakohtaisia erillisiä määrityksiä.

IFLA antoi oman lausuntonsa kirjastojen tarvitsemista poikkeusoikeuksista vuonna 2009. Järjestön mukaan on keskeistä taata kirjastoille vähintään seuraavat oikeudet: säilyttäminen (oikeus ottaa kopioita), julkaisuteknologiasta riippumaton vapaakappaleoikeus, julkaisuteknologiasta riippumaton kaukolainaus, opetuksen oikeus käyttää ja kopioida aineistoja, oikeus ottaa kopio kirjaston aineistosta yksityiskäyttöön, erityiskäyttäjryhmien oikeudet (erityisesti vammaiset), vapaa reilu käyttö (fair use) kirjastoissa, oikeudet kopioida nk. orpoja teoksia eli niitä, joiden tekijänoikeudenhaltijaa ei tavoiteta sekä tekijänoikeuden suoja-ajan rajaaminen tekijän kuolemansa 50 vuoteen. Kaikkein keskeisintä kirjastojen kannalta on, että tekijänoikeuksia ei määritel-

lä teknologiariippuvaisesti vaan että erilaisia julkaisualustoja käsitellään samanarvoisesti ja ettei sopimuksin saa ohittaa lain asettamia rajoituksia.

Markkinointiin ja lobbaamiseen lisää terää

Kirjastojen nopeasti muuttuva toimintaympäristö on nostanut niiden markkinoinnin ja johtamisen kehittämisen keskeiseksi haasteeksi. Australian kirjastojärjestö esitteli heidän poliittisen lobbauksensa tuloksia. Heidän mukaansa onnistuminen kansallisen tason poliittisessa vaikuttamisessa vaatii ammattimaista toimintatapaa.

Keskeistä on keskittyä muutama keskeiseen teemaan, esimerkiksi kirjastojen vaikutukseen informaatiolukutaidon kehittäjänä. Tavoitteiden tulee olla myös realistisia ja vaikuttamisen tueksi kirjastoilla tulee olla näyttöä esittämiensä tavoitteiden vaikuttavuudesta. Toimijoiden kannattaa myös muodostaa verkostoja: onnistunein tulos saadaan, jos yksi toimija tai toimijoiden verkosto ajaa jotakin tiettyä asiaa.

Vaikuttamisen onnistumisessa tulee käyttää media-ammattilaisia apuna, jotta saavutetaan mahdollisimman suuri medianäkyvyys. Tässä yhteistyö kaupallisten toimijoiden kanssa on osoittautunut tuloksekkaaksi. Kattavin vaikutus on sillä, jos kansalaiset ja julkisuuden henkilöt saadaan puhumaan kirjastoista ja niiden vaikuttavuudesta niin, että se näkyy tiedotusvälineissä. Australialaiset ovat käyttäneet tässä käyttäjien mukaan ottamisessa runsaasti erilaisia tapatumia ja ovat parhaillaan suunnittelemassa kansallista lukuvuotta.

Vaikuttamisen tutkimuksesta tukea

Kirjastojen ja niiden vaikuttavuuden tutkimus on keskeistä niiden toiminnan kehittämisessä ja vaikuttavuuden osoittamisessa. Brittiläiset kirjastot ja kirjastojärjestöt ovat aktivoituneet ja organisoituneet tässä (lisresearch.org), koska myös heillä on ollut kokemus siitä, että viime vuosikymmenen akateeminen tutkimus on osittain hyljännyt kirjastot tutkimuskohteena.

Kuvaaja: Jarmo Saarti

Varastokirjastolaiset pohtimassa kirjastojen muuttuvan toimintaympäristön vaikutusta strategiaansa

Kirjastojen tavoitteena on nostaa samalla myös alan professionaalisuuden tasoa tuomalle tutkimuksen ja selvitysten tekemisen osaksi kirjastonhoitajien toimenkuvaa. Keskeisinä tutkimusalueina he näkivät kirjastojen vaikuttavuuden tutkimisen, digitoinnin pitkän ajan vaikutusten selvittäminen sekä hakukoneiden ja sosiaalisten verkkoteknologioiden vaikutuksen kirjastoihin ja käyttäjiin.

Käydyin keskustelun perusteella näyttäisi siis siltä, että kirjastojen paradigma on lopullisesti muuttumassa kirjojen säilyttämisen tilasta aktiiviseksi toimijaksi dokumenttien jakelun ja käytön verkostoissa. Eräänä syynä tähän on kustannussäästöt, jotka koskevat akateemisessa maailmassa erityisesti painettuja kokoelmia.

Tässä haetaan uusia verkostoja keskitetyssä varastoinnissa ja vähän käytettyjen kirjojen jakelussa. Kirjastotilat näyttävät muuttuvan lopullisesti oppimisen tiloiksi ja erityisesti yleisten kirjastojen kohdalla kulttuuritiloiksi. Kirjastojen perustehtäväksi nähtiin kuitenkin edelleen lukeminen ja kirjallisuus, jolla se erottuu muista kulttuuri- ja sivistyslaitoksista

Kehittymismahdollisuudet vetävät nuoria alalle

Kirjastonhoitajien ammatillinen koulutuksen sessiossa nousi myös esille kysymys akateemisista kirjastoammateista professiona tai ammattina. Pakistanilaisen esiintyjän väitöstutkimuksen mukaan kirjastoalalle hakeutujien keskeinen motiivaatiotekijä on ammatissa oppiminen ja kehittyminen – taloudelliset etuudet tulevat vasta tämän jälkeen. Tästä seuraa kirjastotoille työnantajan se, että niiden tulee panostaa työssä oppimisen mahdollisuuksiin.

Hollannin kansalliskirjasto korosti esityksessään julkisen työnantajan haasteita Euroopassa. Heidän analyysinsä mukaan julkiselta sektorilta siirtyy pois vuoteen 2020 mennessä vähintään 30 prosenttia eläköitymisen kautta, jos muu siirtyminen on samansuuruista seuraa tästä maksimissaan 60 prosentin vaje työvoimassa julkiselle sektorille. He ovat vastanneet haasteeseen tähän aloittamalla nuorten alalle tulijoiden systemaattisen työssä kouluttamisen. Tästä on seurauksena ollut työntekijöiden parempi sitoutuminen työpaikkaansa.

Näyttää siltä, että kirjastojen haasteena on juuri systemaattisen ja kattavan työpaikkakoulutuksen järjestäminen. Tässä kirjastojen ei tule pelkää tarjota koulutusta vaan pikemminkin mahdollisuuksia työssä oppimiseen ja itsensä kehittämiseen.

Verkostoituminen ja työkierto nousivat esille eräänä vaihtoehtoina ammatillisen- ja urakehityksen tukemisessa. Työssä oppiminen vaatii erityisesti aikaresursseja, jolloin johdon tehtäväksi jää määrittellä osaamisen kehittäminen niin, että sen tuottamalla uusilla työtavoilla vapautetaan vähintään se aika, minkä uusien menetelmien ja työtapojen oppiminen ja kehittäminen vie.

Göteborg näyttäytyi päivien aikana todelliselta kulttuurikaupungilta. Tätä korosti se, että vii-

kolle osui myös vuosittain järjestettävät kulttuuri- viikot monine tapahtumineen. Itselleni kaupunki näyttäytyi ruotsalaisena versiona Suomen Turusta: kaupungin läpi virtaava joki, meren läheisyys, ihmiset ja rakennuskanta olivat hyvin samankaltaisia. Kun samalla luin matkalukemisena Jens Lapiduksen monikulttuurisesta Ruotsista kertovaa rikosromania, aloin katsoa myös ruotsalaista yhteiskuntaa aivan uusilla silmillä. 📖

Tietoa kirjoittajista:

*Jarmo Saarti, kirjastonjohtaja
Kuopion yliopiston kirjasto
email. jarmo.saarti@uku.fi*